

Keegan könyve, hiányosságai ellenére, üdítő kivételt jelent a manapság megjelenő, hevenyészetten átültetett, lektorálatlan könyvek tömegében, melyek hemzsegek a magyartalanságoktól és a durva fordítási hibáktól. Ez a fordító mellett nem kis részben a könyv lektorainak köszönhető. A magyar kiadásnak eme erénye mellett, sajnos, vannak egyéb fogyatékoságai is: hiányzik a végéről a felhasznált irodalom felsorolása, és a téma

jellegéből adódóan, nagyon hiányoznak belőle a képek. Sajnálatos, hogy a könyv illusztrációk nélkül jelent meg, annál is inkább, mivel a sorozat (Faktum) más darabjaiban vannak képek, és eredetileg – tudomásom szerint – ehhez a műhöz is több tucat illusztráció tartozott, ráadásul a reménybeli olvasónak mélyen a zsebébe kell nyúlnia, hogy a könyvet megvásárolhassa.

Krámlí Mihály

VOLKER R. BERGHAHN

SARAJEWO, 28 JUNI 1914

Der Untergang des alten Europa

(Deutscher Taschenbuch Verlag, München, 1997. 237 o.)

A kötet a német DTV kiadó „20 nap a XX. században” című, 1997-ben indított sorozatának első kötete. Szerzője 1938-ban született Hamburgban, Göttingenben és az Egyesült Államokban tanult történelmet, a londoni egyetemen történt doktorrá avatása után az oxfordi St. Antony's College-ben tanított, majd 1970-ben a Mannheimi egyetemen habilitált. 1988-tól az USA-ban, a Brown Egyetemen a Rhode Island-i Providence-ben oktat. Ezidáig számos, elsősorban Németország XIX. és XX. századi történetével foglalkozó könyve és publikációja jelent meg.

Az 1914. június 28-án bekövetkezett sarajevói merénylet végeredményben az első világháború kiváltó oka lett. Volker Berghahn fontos korszakhatárnak tekinti ezt az eseményt. A kötetben a XIX. század eleji nagyhatalmi egyensúly felbomlásának, az első világháború kitörésének és lefolyásának, valamint az azt követő nemzetközi újrendezésnek, az új hatalmi viszonyok fejlődésének bemutatására vállalkozik.

Már a mű címe is sejtetni enged, hogy Berghahn nem csupán az 1914 és 1918 közötti eseményeket veszi górcső alá, hanem tágabb vissza- és kitekintést nyújt. Jó összefoglalóját adja az 1900 és 1929 közötti történéseknek, amikor is a „régí” Európa, mint hatalmi centrum véglegesen alulmaradt az Egyesült Államokkal szemben.

A bevezető részben Berghahn az 1914. június 28-i sarajevói merényletet tárgyalja. Röviden ismerteti a dunai birodalom trónörökös párja elleni merénylet mindenki által jól ismert részleteit, annak politikai következményeit, az első világháborút megelőző ún. júliusi válság lefolyását. Megvilágítja miért küldött Németország az antant országoknak hadüzenetet 1914. augusztus elején. A mű írója úgy véli, hogy a világháború egyik következménye a világgazdaság centrumának áttolódása Európából Amerikába, valamint az öreg kontinens politikai és szellemi hanyatlása. Bemutatja a különböző társadalmi csoportok helyének változását, a kulturális környezet gyökeres megváltozását. Felfogása szerint Európa 1945-ig feltartóztathatatlannal haladt a katasztrófa felé, és ebben Németországnak nagy szerepe volt.

Az első fejezet a „Játék a tűzzel 1900–1905” címet viseli. Berghahn elemzi az 1900-as esztendő fogadtatását Európa országaiban, azt az általános optimizmust, ami az új évszázad beköszöntét kísérte. Ennek érzékeltetésére különböző korabeli lapokból idéz kommentárokat, bemutatja a német újságok hogyan értékelték a századvég világpolitikai eseményeit.

Áttekintést ad a századforduló világkereskedelmének és világgazdaságának helyzetéről, elemzi az európai országokban végbement gazdasági folyamatokat, a főbb

termelési mutatókat ábrákon, grafikonokon szemléltetve. Felvázolja a gazdasági tendenciákat, és azt a következtetést vonja le, hogy az európai hatalmak gazdasága általános növekedési fázisban volt. Kitér a korszellemre és a kultúrára is. Bemutatja, hogy a német tudósok milyen felfedezéseket tettek főként a természettudományok terén, de szól a társadalomtudományokról, a képzőművészetről, a zenéről, irodalomról, költészetéről is. A korabeli események közül az 1900-as párizsi világiállítás fontosságát emeli ki.

A világpolitika eseményeit is taglalja, főként a nagyhatalmak összetűzéseit a gyarmati kérdésekben. Ilyen vonatkozásban elemzi a német világhatalmi törekvéseket, a flotta- és hadsereg-fejlesztési programokat. Foglalkozik a demokrácia helyzetével, fontos változásként az általános választójog bevezetését emeli ki Németországban. Röviden áttekinti a Közép–Kelet-európai államok bel és külpolitikáját.

A második nagy témaegység címe „Út a pusztulásba, 1906–1914.” A mű írója bemutatja Anglia és Németország főként a tengeri fegyverkezés terén vívott versenyét, valamint azt, hogyan szőtték azt át ideológiai és politikai motívumok. Elemzi Tirpitz admirális szerepét, a hadsereg fejlesztésével kapcsolatos történéseket és annak belpolitikai fogadtatását Németországban. Bemutatja a nagy európai szövetségi rendszerek (az antant és a hármasszövetség) ebben az időszakban bekövetkezett kialakulását és megerősödését. Röviden ismerteti az 1908-ban Bosznia–Hercegovina osztrák–magyar annexiója nyomán kitört válságot, a második marokkói válságot, bemutatja azoknak a német belpolitikára gyakorolt hatását, a német vezérkarnak a társadalmi változásokhoz való hozzáállását. Felvázolja az 1912–1913-as Balkán-háborúk történéseit, az annak következményeként bekövetkezett német–török és osztrák–magyar–német közeledést. Betekintést enged a német pártviszonyokba, érintőlegesen foglalkozik a nagyhatalmak belpolitikájával, ír Moltke német, illetve Conrad von Hötzendorf osztrák–magyar vezérkari főnök háborús terveiről. Elmondja, hogy az 1914-es júliusi krízis után végül miért döntöttek Bécsben és Berlinben a hadüzenet, egyúttal a háború megindítása mellett.

A harmadik nagy témakör a „Világháború és önmegsemmisítés, 1914–1918” címet viseli. A szerző felsorolja – mintegy a világegés borzalmainak érzékeltetésére – a szembenálló nagyhatalmak veszteségeit, majd az állásháború mindennapjait vázolja fel, a nyugati, az orosz és az olasz fronton lezajlott nagyobb csatákról ejt szót. Bemutatja a totális háború eszközeit és annak a polgári lakosságra gyakorolt hatását (a kereskedelmi, gazdasági háborút, a blokádot, a német tengeralattjáró harcot). Kitér a világegés gazdasági következményeire (az ellátási gondokra, az inflációra, az éhezésre, a hadikölcsönökre, a német hadiipar nyereségeire, a bérek esésére, a lakókörülmények romlására). Ausztria–Magyarország és Oroszország belső viszonyait összehasonlíja Németországéval. A háború végén az ősi dinasztiák is megbuktak, elsőként az 1917-es oroszországi két forradalmat, és következményeiket, a központi hatalmak kimerülését, katonai helyzetét elemzi. Ismerteti a német összeomláshoz vezető utat, majd bemutatja a weimari köztársaság megalakulásáig terjedő időszakot.

A negyedik fejezet címe „A háború utáni korszak Európában, 1919–1923”. Berghahn élénk színekkel ecseteli a világháború társadalmi, gazdasági és szociális következményeit a különböző országokban, képet kapunk a rengeteg nyomorékról, sebesültről, azok elhelyezkedési, megélhetési gondjairól, a különböző államok leszerelt katonáinak beilleszkedési nehézségeiről, az elszegényedésről, az ipari és a mezőgazdasági termelés visszaeséséről. Mindezek sztrájkokat, a bal- illetve jobboldali radikális erők által szervezett tüntetéseket váltottak ki. Olaszországban Mussolini hatalomra kerülése is ennek volt köszönhető. Ír a Németországban egészen 1923-ig tartó bal-és jobboldali puccskísérletekről, belpolitikai harcokról. Berghahn külön figyelmet szentel annak, hogy a művészek a háború után hogyan dolgozták fel a háborús élményeket, traumákat, pl. a dadaisták, szürrealisták, az egyéb irányzatok (többek között az 1919-ben Weimarból indult Bauhaus) hogyan jelenítették azt meg. Szól a pacifizmus általános térhódításáról. A nemzetközi irodalom vonulatait nagy részletességgel taglalja. Kiemeli a nemzetközi kapcsolatokat

jellemző nehézségeket. Külön figyelmet szentel a Párizs környéki békeknek, amelyek egy új Európát teremtettek a határok átrajzolásával, azzal a nem titkolt céllal, hogy Közép–Kelet-Európát stabilizálják, a bolsevik veszély terjedése elé akadályt állítsanak és a német revizionizmust korlátok közé szorítsák. Képet kap az olvasó a Kisantant megalakulásáról, az orosz–lengyel háborúról és annak 1921 márciusában a rigai békével történt lezárásáról, a szovjet–német közeledésről, ami 1922 áprilisában a rapallói egyezmény aláírásához vezetett.

Sokat megtudhatunk a Németországot sújtó Versailles-i béke korlátozásairól, a Népszövetség megalakulásának körülményeiről és a szervezet súlytalanságáról, mivel az nem vált meghatározóvá a nemzetközi életben, a politikában. Részleteket tudunk meg a győztes államok háborús jóvátételi politikájának csődjéről, az antant hatalmas összegű, Németországgal szembeni jóvátételi követeléseiről, a weimari köztársaság lavírozásáról 1921-ig, amikor is a német jóvátétel összegét véglegesen 132 milliárd márkában állapították meg. Végezetül kitér a németeknek a Ruhr-vidék 1923-as francia–belga megszállására válaszul kifejtett passzív ellenállására.

Az ötödik fejezetben Berghahn „Látszatvirágzás és bukás, 1924–1929” cím alatt ismerteti az 1925. december 1-jén Locarnóban kötött szerződéshez vezető francia és német politikát. Bemutatja az amerikai gazdaság 1920-as években elért nagyarányú fejlődését, kiemelkedő teljesítményét az 1929-es világválságig, a Németország anyagi megsegítését célzó Dawes-terv megszületését, annak gyakorlatba átültetését, az amúgy is (nem utolsósorban az amerikai kölcsönök rossz felhasználása miatt) gyenge lábakon álló német gazdaság stagnálását, majd összeomlását 1929-ben. A szerző levonja a tanulságot: 1929 után Európa végleg elvesztette korábbi szerepét, nem volt már többé a világ gazdasági és politikai centruma. Az első totális háború utáni események vezettek 1929-hez, majd 1933-hoz és a második világháború borzalmaihoz, ezt kö-

vetően pedig a két szuperhatalom uralmához és a kontinens kettéosztottságához.

A művet jegyzetek, a korszak fontosabb eseményeit felvonultató kronológia, az első világháború hadszíntereit és a viláégés utáni állapotokat bemutató néhány fekete-fehér térkép, ajánló bibliográfia és névmutató egészíti ki.

E kiváló összefoglaló munka elolvasását ajánlom minden, a XX. század történelme iránt fogékony, azt jobban megismerni vágyó olvasó és szakember figyelmébe.

Balla Tibor